

Wat bezielt de universiteit nog?

Een sfeerimpressie van moderne censuur

Door Melchior Vesters

De auteur studeert Nederlandse Taal en Cultuur

Onder de titel **'Zelfcensuur in de wetenschap?'** organiseerde het Studium Generale op 19 april jl. [2007, de redactie] een dialoog tussen Tweede Kamerlid Pieter Duisenberg (VVD) en onze Rector Magnificus, Carel Stolker. Het gesprek was een zoveelste deel uit de reeks 'Wat bezielt de universiteit?' en trok misschien daardoor minder de aandacht dan je zou verwachten gezien het onderwerp en de prominenten. Met hooguit dertig man heb ik dit avondje in het Klein Auditorium beleefd. Hadden de thuisblijvers gelijk of stond er iets op het spel? Deze vraag leg ik u, lezer, aan de hand van mijn aantekeningen graag voor.

Hoop

Eerlijk is eerlijk: ik schoof niet onpartijdig aan, maar als lid van mijn universiteit. Verwachtingsvol was ik, nog nooit had ik mijn rector als zodanig publiek horen spreken met iemand van buiten. Of moet ik zeggen: zich, als stem van de universiteit, zien verweren tegen een aanval van buiten? Aanval of niet, de aanleiding voor het gesprek was in ieder geval een in februari ingediende – en met de kleinst mogelijke meerderheid aangenomen – motie van Duisenberg. Hierin riep hij op tot een – volgens hem inmiddels door de KNAW toegezegd – onderzoek naar, of een beschouwing over, mogelijke zelfcensuur onder en door wetenschappers alsmede een mogelijk 'gebrek aan diversiteit' in de Nederlandse wetenschap. Het gaat dus om censuur in de gemeenschap waarvan ook ik deel uitmaak. Ben ik medeschuldige en/of ben ik – wellicht onbewust – zelf slachtoffer? In ieder geval werden met de motie twijfels geuit aan de wetenschappelijke integriteit. Zou mijn rector het fort weten te houden?

Eerst is het aan Duisenberg om te specificeren over wat voor diversiteit hij het heeft. Gaat het om spreiding van politieke kleur onder het personeel, en in het verlengde daarvan mogelijk selectiebeleid? Volgens Duisenberg hoeft je 'niet te beginnen met tellen', en van quota is hij geen voorstander – waarbij Stolker aanvult dat er in zijn rechtenfaculteit een diversiteit qua kleur is die zonder beleid is ontstaan. Met diversiteit bedoelt Duisenberg echter dat waarheidsvinding nooit gehinderd mag worden door verschillen in politiek en morele opvattingen. Dit roept de vraag op, om welke wetenschappers het hem voornamelijk gaat. Hoewel hij erkent dat subjectiviteit ook in de bètawetenschappen nooit tot nul te reduceren is, doelt hij, zo geeft hij toe, met name op de gammawetenschappen. De maatschappijwetenschappen houden zich immers uit hun aard meer met morele zaken bezig. Duisenberg stelt dat wetenschap nooit moet worden bedreven 'door een bepaalde lens', waarmee hij doelt op wat iemand persoonlijk vindt.

Op dit moment popel ik om van Duisenberg bewijs te horen ter onderbouwing van zijn kritiek aan het adres van de gammawetenschappen wegens, als ik het goed begrijp, ideologische vooringenomenheid en dientengevolge slechtere wetenschap. Echter maakt eerst Stolker een tegenwerping: heeft Duisenberg met zijn motie het maatschappelijk vertrouwen in de universiteit, zo'n beetje het laatste bolwerk van integriteit, willen aantasten? Duisenberg meent het tegenovergestelde: volgens hem is juist het maatschappelijk vertrouwen in de wetenschap geschaad, en draagt zijn motie bij aan het herstellen ervan. Dit principiële punt – over wie er nu eigenlijk verantwoording moet afleggen – wordt niet verder uitgewerkt. Een gemiste kans, en mij bekruipt gaandeweg een toenemende benauwdheid. Als student weet ik: van uitstel komt meestal afstel.

Vrees

Er waren volgens Duisenberg twee aanleidingen voor zijn motie. Hij noemt een recent boekje van Van der Zwaan – *Haalt de universiteit 2040?* – over problemen in het hoger onderwijs, in het bijzonder in deze tijd van populisme. Maar wat Van der Zwaan inhoudelijk aankaart zegt Duisenberg niet nader. Veel belangrijker is een herhaaldelijk aangehaalde *keynote speech* van ene Jonathan Haidt, die volgens

Duisenberg aantoont dat – in een context van de Amerikaanse verkiezingsstrijd tussen Clinton en Trump, en dan alleen door Amerikaanse psychologen – onterecht onderscheid wordt gemaakt. Er zou een *bias* zijn tegen politieke kleur. Duisenbergs vraag hierbij was: is dit ook in Europa, in Nederland, het geval? Stolker stelt hierbij wel dat het maar weinig onderzoeken zijn, dat er weinig data is en dat het de vraag is of de gepolariseerde Amerikaanse situatie ook opgaat voor Nederland. ‘Alleen al uit nieuwsgierigheid zou je het willen onderzoeken’, zegt Duisenberg ergens tussen neus en lippen. Als wetenschappelijk nieuwsgierig mens heb ik na afloop dus maar even de eerste stap gezet: controle van de bron.

Jonathan Haidt is een sociaal psycholoog die onderzoek doet naar de eventuele intuïtieve grondslagen van moraliteit. Zijn onderzoek koppelt hij vervolgens – op een manier die mij aan de *naturalistic fallacy* doet denken – aan de Amerikaanse politiek, die in zijn ogen dysfunctioneel is, want gepolariseerd. Die polarisatie wijt hij aan ‘ideologische zuivering’ – waaronder hij ook de universiteiten schaaft, die zich volgens hem steeds meer van de rest van het land zouden hebben verwijderd omdat ze steeds ‘linkser’ zouden zijn geworden. (Terzijde: ook in het Klein Auditorium werden tijdens de discussie de labels ‘links’ en ‘rechts’ gebruikt, alsof de betekenis ervan geheel conventioneel is. Dat is niet zo. Testje: ik associeer ‘links’ met collectieve sector en solidariteit, en ‘rechts’ met private sector en een ieder-voor-zich-mentaliteit. Indien uw associaties – laat staan definities – afwijken, zullen we deze in een discussie lege begrippen dan maar achterwege laten?)

In lijn met bovenstaande overtuiging is Haidt lid van de *Heterodox Academy*, die een boodschap van meer ‘politieke diversiteit’ uitdraagt. Opzienbarend is evenwel dat hij ook contribuant was aan ‘Socialism and human nature’, van de libertijnse denktank *Cato Institute*. Socialisme wordt als mislukking en als een soort moreel-intuïtief onkruid gezien. Vervolgens vraagt men zich af: indien dergelijke sociale instincten inherent zijn aan het menselijk brein, kunnen ze dan ‘overridden’ worden, ten behoeve van de vrije markt? Tot zover de clubs van Haidt. Oordeelt u zelf: is dit overtuigend bewijs, en zou er in de hoek van waaruit deze boodschap van politieke diversiteit aanwaait geen enkele ideologische vooringenomenheid heersen?

Beven

Terug naar het gesprek: Duisenberg stelt dat hij door meerdere, anoniem gebleven wetenschappers is benaderd met censuurverhalen. ‘Je kunt zeggen dat het anekdotes zijn’, zegt hij meermaals. Alleen volgt er dan nog een ‘maar...’. Duisenberg lijkt met die anekdotes een beeld te willen oproepen van vele verzwegen misstanden in de Nederlandse wetenschap, hetgeen zijn roep om onderzoek zou rechtvaardigen. Verdere onderbouwing wordt in het gesprek in elk geval niet gegeven.

Zeker weet je het nooit, maar Duisenberg lijkt die anekdotes ook te hebben méégebracht: strategisch verspreid over de zaal komen er van minstens vier mannen – die qua spreektijd de discussie domineren – persoonlijke verhalen van precies de ‘uitsluitingsmechanismen’ op ideologische grond die Duisenberg vermoedt. Daarbij worden bovendien bepaalde modderige clichés over ‘links’ in het rond gesmeten, en worden ‘rechtse’ issues belicht. Zo is er een wiskundige die een promotie zou zijn geweigerd omdat hij wilde berekenen dat immigratie en verzorgingsstaat niet samen konden gaan. Hij zou bovendien door een hoogleraar een ‘enge man’ zijn genoemd. Dan is er een student politicologie die onze grachtengordelhaat aanwakkert door op de UvA af te geven, waar bij voorlichting aan aankomende studenten geen politieke neutraliteit zou zijn betracht: een docent zou hebben gevraagd waar het fout was gegaan, waardoor men op Pim Fortuin stemde. En dan volgen er nog verhalen over PVV’ers die zich niet zouden kunnen uitspreken op de werkvloer over hun voorkeur. De suggestie is duidelijk: allemaal censuur, en dan met name in de hoek van die ‘linkse’ gammawetenschappers...

En Stolker? Die lijkt zich niet zo druk te maken zolang zo’n verhaal niet gaat over zijn universiteit, en zolang hem weinig van dergelijke geluiden over censuur bereiken. Natuurlijk, het is ‘een interessante vraag’, en: ‘als het zo is, moet het onderzocht worden’. In zoverre praat hij in lijn met zijn partij – zoals hij bekende het CDA – die voor de motie Duisenberg stemde. Over of het waar is, spreekt hij zich niet uit. Het voornaamste doel van Duisenberg lijkt echter juist te zijn om iemand in de richting van acceptatie van zijn realiteitsschets te sturen. Gevraagd naar een oplossing voor het probleem noemt hij bovenal, naar Haidt: ‘*take it to heart*’. Dit is de eerste stap van je toe-eigenen van een nieuw politiek

issue: een probleem scheppen. Duisenberg wil dat we gaan zeggen: 'Wij hebben een probleem.' Vervolgens moet de verandering uit de universiteiten zelf komen, vindt hij. Wel is hij bereid een voorbeeld geven van succesvol diversiteitsbeleid: zijn op 'inclusiviteit' gerichte voormalige werkgever Shell. In hoeverre daar ruimte is om naar afwijkende overtuiging te handelen blijft echter vaag.

Gevraagd naar bij welke wetenschappen meer diversiteit wenselijk zou zijn, zegt Stolker: 'Naarmate een vakgebied normatiever is, is diversiteit belangrijker.' Dit lijkt een concessie, maar hier maakt hij nog juist op tijd het onderscheid tussen politieke en intellectuele diversiteit. 'Dat politieke diversiteit tot intellectuele diversiteit zou leiden is zeer twijfelachtig.' Onze rector maakt nog meer terechte punten, zoals over de onvermijdelijke normativiteit van wetenschappelijke kwaliteitseisen, en het belang van een gesprek over de verdeling van onderzoeksgelden – waarbij ik hoop dat daarmee wordt bedoeld dat juist de alfa- en gammawetenschappen onderbedeeld zijn, hetgeen op zichzelf ook een uiting van normativiteit is. Zo biedt Stolker enig tegenwicht aan de onmogelijke eis van Duisenberg, die alvast over de opzet van het onderzoek van de KNAW zegt: 'Er mag hier niet al zelf een selectie in zitten.' Maar nergens legt Stolker de selectie en achterliggende ideologie van de politicus Duisenberg bloot.

Bezinning

De ziel van de universiteit blijkt niet voor de zaal te zitten, maar een rij achter mij. Een jongeman van Wijsbegeerte vraagt of in de discussie over censuur niet ook andere factoren meespelen, zoals 'maatschappelijk rendement' van onderzoek. En wie bepaalt wat rendement is. Volgens Stolker 'bepalen in zekere zin studenten wat wij doen'. Oftewel, hij lijkt zich te distantiëren van een door de universiteit uitgedragen rendementsdenken. Ter illustratie noemt hij de zeshonderd eerstejaars bij psychologie, terwijl daar toch 'geen droog brood te verdienen is'. Lijkt, want de 'relatief goedkope' psychologiestudenten zijn vriendelijker voor de begroting dan de 'bijna onbetaalbare' bèta's met hun dure faciliteiten. Aldus krijgt de filosoof de hegemonie van bedrijfsmatigheid bevestigd.

Linksachter Socrates zit een naar eigen zeggen middelbaar scholiere. Zij merkt op dat in haar omgeving haar klasgenoten bij hun studiekeuze ontzettend bezig zijn met hun arbeidskansen. Ook in dit beeld herkent Stolker zich niet, aangezien studenten volgens hem tegenwoordig heel breed kiezen, zodat ze allerlei masters in het buitenland kunnen doen. Is dit niet echt een eenduidig voorbeeld tegen nutgericht denken, het onderscheidt hem nog van Duisenberg, die het meisje afkapt door te zeggen dat hij wenst dat jongeren zich juist meer gaan bekommeren om hun arbeidskansen. Want hij vindt Wijsbegeerte 'wel leuk', maar heeft 'liever nieuwe uitvindingen die Nederland sterker maken'. Wat zou hij – even afgezien van de censuurkwestie – van de gammawetenschappen denken?

Het wordt later. Een gepensioneerd kruidenierszoon spreekt voor de financiële toegankelijkheid van het onderwijs – anders had hij niet kunnen studeren. Dit sociaaleconomische verhaal kapt Duisenberg af: onderwijsrendement in de lagere klasse wordt bepaald door de uitval op de middelbare school, niet de toegankelijkheid van het hoger onderwijs: 'het heeft niks met geld te maken'. De docent in mij van bomvolle mavoklassen op een zwarte school slikt hier even iets weg. De jongedame is dan al vertrokken – 'papa' zou haar komen halen – en mist deze emancipatoire slotgedachte.

Het heeft niks met geld te maken – na de afsluiting blijft het bij mij hangen, terwijl ook meer en meer tot me doordringt hoe uitzonderlijk het is dat een scholiere, zomaar in haar vrije tijd, op zoek gaat naar de ziel van een universiteit voordat ze gaat kiezen. Kies met je hart, ongeacht de economische consequenties, denk ik. Wil ik denken, wil ik kunnen denken. Zou ik het hebben durven zeggen? Na een zwijgzame avond tegen censuur voelt de wind wat kil.